

Subhî-Zâde Feyzî'nin Şairliği ve Hamsesi*

Subhî-Zâde Feyzî's Poetship And His Hamse

Erol GÜNDÜZ**

ÖZET

Subhî-zâde Feyzî, 18. yüzyıl klasik Türk edebiyatı şairlerinden olup "hamse sahibi" bir sanatçıdır. Onun hamsesi diğer şairlerin hamselerinden farklıdır. Hamseler, normalde beş mesneviden oluşmaktayken Feyzî'nin hamsesi, dört mesnevi ve bir divandan müteşekkildir.

Feyzî, 18. yüzyılın büyük sanatçıları kabul edilen Nedim ve Şeyh Galib gibi şiir sanatında büyük bir başarı ve yenilik meydana getirememiş, klasik Türk edebiyatı tarzında eserler vermiştir. Şiirlerinde, tasavvufu Fuzulî tarzında işlemeye çalışmıştır. Bazı araştırmacılar onun çok da başarılı bir şair olmadığını dile getirmiş olsa da hamse sahibi oluşu ve şiirlerinde klasik Türk edebiyatı geleneğinin unsurlarını başarıyla kullanmış olması, onun klasik şiire emek verdiğini ve önemli bir şair olduğunu göstermektedir.

Feyzî'nin adı ikinci derece şairler arasında geçse de yazdığı eserlerle o, "hamse sahibi şairler" arasında yer almayı başarmış bir sanatçıdır.

ANAHTAR KELİMELER

Subhî-zâde Feyzî, hamse, mesnevi, şair, şiir, tasavvuf

ABSTRACT

Subhî-zâde Feyzî, who is one of the 18th century classical Turkish literature poets is an artist with hamse "hamse is series of five masnavis, a kind of poem, by the same poet". His hamse is different than other poets. Normally every hamse has five masnavi, but his hamse has four masnavis and one divan. Feyzî could not succeed in poetry and do anything new like Nedim and Şeyh Galib who are accepted as the great artists of 18th century; however, he made many arts in traditional classic Turkish literature. In his poetry, he tried to make some mystic works like Fuzulî. Although some researchers think that he was not a succesful poet, it can be said that he was an important and succesful poet as he succesfully used classical Turkish literature in his poetry and he had a hamse. Although Feyzî's name is in the list of second grade poets, his name is among those poets who have hamse with the poems he wrote.

KEY WORDS

Subhî-zâde Feyzî, hamse, masnavi, poet, poetry, mysticism

* Bu makale, Subhî-zâde Feyzî Divanı (Karşılaştırmalı Metin) konulu (İnönü Üniversitesi SBE, Malatya 1997) yüksek lisans tezinden de faydalanılarak hazırlanmıştır.

** Dr.

GİRİŞ

Klasik Türk edebiyatında beş mesneviden oluşan eserlere “hamse”, beş mesnevisi olan şairlere de “hamse sahibi” denir. Subhî-zâde Feyzî de 18. yüzyıl klasik Türk edebiyatı şairlerindendir ve hamsesi olan bir şairdir. Bir divanı, dört mesnevisi vardır. Mesnevilerine, divanı eklenerek hamse sahibi kabul edilmiş tek şairdir.

Feyzî’den döneminin tezkirecileri övgüyle söz etmiştir; ancak A. Sırrı Leved’in değerlendirmelerine göre, hamse sahibi olmasına rağmen çok başarılı bir şair sayılmaz. Eserleri incelendiğinde, şairin Divan şiiri geleneğine uygun, daha çok tasavvufî tarzda başarılı şiirler yazdığı görülmüştür. Hamse sahibi olması da onun şiire çok emek verdiğini göstermektedir. Bütün bunlara rağmen şairin yeni ve orijinal buluşlarının olmaması nedeniyle birçok şair gibi o da devrinin büyük şairleri Nedim ve Şeyh Galib’in gölgesinde kalmış ve adı ikinci derece şairler arasında zikredilmiştir.

Şairin divanıyla ilgili yüksek lisans tezi bizim tarafımızdan 1997’de hazırlanmış¹, aynı yıl hamsesinin tamamıyla ilgili doktora çalışması Serhan İspirli tarafından yapılmıştır.² Ayrıca hamsesiyle ilgili Mehmet Aslan tarafından yapılan çalışma yayımlanmıştır.³

FEYZİ’NİN HAYATI

Feyzî’den bahseden tezkirelerde ve diğer biyografik eserlerde doğum tarihi ile ilgili bilgiye rastlanmamıştır. Hayatı hakkında ise oldukça sınırlı bilgiler verilmiştir. Lâle Devri’nde yaşamış ve Nedim’in çağdaşı olan Feyzî’nin, kaynaklarda İstanbul’da doğduğu ve asıl adının Feyzullah olduğu kayıtlıdır (Safâyî, 2005: 495; Salim, 1315: 564; Ramiz, 1994: 244; Müstakim-zâde, nr.628: 343b; Levend, 1955: 143-152). Türk Edebiyatı’nda Feyzî mahlasıyla bilinen 35 şairden biridir, bu Feyzî’lerden 15’inin asıl adı Feyzullah olarak bilinmektedir.⁴

Salim ve Safâyî tezkirelerinde verilen bilgilere göre, babası Sadrazam Hezâr-pâre Ahmet Paşa’nın kızının torununu Subhî Ahmet Efendi’dir. İstan-

¹ Bk. Erol Gündüz, *Subhî-zâde Feyzî Divanı (Karşılaştırmalı Metin)*, Malatya 1997.

² Bk. Serhan İspirli, *Subhî-zâde Feyzî’nin Hayatı, Edebî Kişiliği ve Hamsesi (İnceleme-Tenkitli Metin)*, Erzurum 1997.

³ Bk. Mehmet Aslan, *Türk Edebiyatında Hamseler ve Subhî-zâde Feyzî’nin Hamsesi*, İstanbul 2008.

⁴ Bk. Haluk İpekten, *Tezkirelere Göre Divân Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, Ankara 1988, s. 146.

bul'da doğmuştur. İstanbul'da şehr-emîni rûz-nâmçecisi (belediye başkanlığı kâtibi) olan Subhî aynı zamanda şairdir. Mürettep bir divânı vardır.

Safâyî, tezkiresinde Subhî'den şöyle bahseder: "Tarzında ferîd, vâdîsinde vahîd bir vücûd-ı edîb ve lebîb olmakla zülâl-i ser-çeşme-i tabî'atı şîrîn ve gül-gonce-i âsâr-ı nihâd-ı fesâhât-disârı rengîndür." Bu tezkirede geçen;

Miyân-ı mûy u elif kaddi vâfına Subhî
Küşâde tab' ile ince hayâle müştakuz (Safâyî, 2005: 343)

beytinde Subhî'nin "ince hayâle müştakuz"sözü onun Sebki Hindî tarzı şiire ilgi duyduğu anlamına gelebilir.

Feyzî'nin anne tarafıyla ilgili bilgiye kaynaklarda rastlanmamıştır. Babasının mahlasından dolayı "Subhî-zâde" namıyla tanınır (Râmiz, 1994: 244). Tahsilini tamamladıktan sonra babasının vefâtı üzerine onun mesleğine talip olur ve 1101(1690) yılında "şehr-emîni rûz-nâmçecisi" olarak memûriyet hayatına atılır (Salim, 1315: 564). Agâh Sırrı Levend, Safâyî'nin *Tezkire*'sinin içinde şairleri sıralarken Feyzî'yi "rûz-nâmçeci" olarak vasıflandırıp diğer Feyzî'lerden ayırır (Levend, 1984: 310). Bu görevi bir müddet yaptıktan sonra Çorlulu Ali Paşa'nın kethüdâ kâtipliğini, daha sonra da Topal Osman Paşa'nın defterdarlık ve mektupçuluğunu yapar. Bu görevlerinden sonra bir müddet de bazı divan me'mûriyetlerinde bulunur (Salim, 1315: 565).

Râmiz, tezkiresinde Feyzî'yi, babası şair olduğu için "şa'ir oğlu şa'ir" olarak nitelendirir (Ramiz, 1994: 244). Feyzî de babası gibi me'mûriyetinin dışında şiirle meşgul olmuş ve pek az şaire nasip olan "hamse sahibi" olma nâmını kazanmıştır (Levend, 1955: 143-152). Feyzî Divanı'nın Topkapı nüshasında hamse hakkında şu beyit yazılıdır:

Okuyan gamdan olur âzâde
Hamse-i Feyzî-i Subhî-zâde (Feyzî, nr.801: vr.1a)

Divân'ındaki "Tarîk-i Nakşibendiyye" ve "Semâ'-ı Mevlevî" redifli gazeller Feyzî'nin bu tarikatlara yakınlığını gösteriyor. Ancak bir tarikata bağlı olup olmadığı konusunda, kaynaklarda bilgiye rastlanmamıştır.

Muhibb-i sad-kâm ol cângâh-ı cennetâsânûñ
Cihânda Feyzî hoş-demdür Tarık-i Nakşibendiyye (Gazel 107/5)⁵

Devr idenler Feyziyâ eylerdi işbât-ı vücûd
Müddeâ-yı ‘aşka bir hândur sema’-ı Mevlevî (Gazel 126/5)

Kaynaklarda şairin 1152/1740 yılında, İstanbul’da vefât ettiği belirtilmiştir (Uzun, 1995: 523).

FEYZÎ’NİN ŞAIRLİĞİ

Feyzî bir rubâisinde ilim ve edebiyatta ulaşmak istediği mertebeyi şu şekilde dile getirir:

Yâ Rab beni ‘ârif-i bi’llâh eyle
Hem mertebe-i ‘aşktan âgâh eyle
Meyyâl ola eş‘ârıma yâ Rab cihân
Mülk-i suhâna ben kûluñı şâh eyle (Rubâî 41)

Öncelikle tezkirelerde ve diğer eserlerde Feyzî hakkında neler söylendiği bilinirse şairliği ile ilgili bir fikir elde etmiş oluruz.

Safâyî, tezkiresinde Feyzî’nin şairliğiyle ilgili: “Nâzikâne eş‘ârı ve bîtekellüfâne güftarı vardır, halavet-i suhân-ı âbdârı rûh-perver ve letâfet-i nazm-ı sihrkârı şevk-âver-i nezâketdür. Bu nazm-ı dürer-bâr ol tûtî-i şekkerhâr-ı belâgatiñ âşârındandır” (Safâyî, 2005: 495) şeklinde sözler söyler. Bu ifadeler; onun nazik, külfetsiz, ancak sanat yönü bulunan şiirlere sahip bir şair olduğunu, şeker yiyen papağan benzetmesi ile ortaya koymuştur.

Feyzî’den bahseden bir diğer tezkire yazarı Salim de: “Müretteb divanı belâgat ünvânı ve meyân-ı şu‘arâda hayli nâm u şânı var idi.” diyerek, şairliği hakkındaki “Kasâid ü gazeliyât ve tevârih ve müfredatları bî-nazîr, husûsâ metâli‘de olan mahâretleri ‘âlem-gîrdir” (Salim, 1315: 565) sözleriyle düşüncelerini dile getirmiştir.

Feyzî hakkında en çok bilgiyi veren tezkire sahibi Râmiz’dir. O da *Âdâb-ı Zurefa* adlı tezkiresinde şu övgülere yer verip Feyzî’nin inşada da mahir bir kalem sahibi olduğunu beyan etmektedir: “Mütercem-i mezkûr şî‘r ü inşâda hak

⁵ Beyit numaraları tarafımızdan hazırlanan yüksek lisans tezine göredir.

bu ki mâhir ve şîve-i ân-ı ma'nâ-yı güftârlarında sâfâ-yı nazra-i meh-veşân zâ-hir, şâ'ir oğlu şâ'ir olup miyâne-i akrânda mümtâz bir zât-ı ser-firâz idi. Bu güftâr-ı letâfet-me'âli zâde-i tab'-ı pür-kemâlidür" (Ramiz, 1994: 244).

Müstakim-zâde, *Mecelletü'n-nisâb'da* Feyzî'nin şâirliğinden değil, çalıştığı yerlerden ve aldığı görevlerden bahseder (Müstakim-zâde, (nr.628): 343a-b) Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmânî*'de "şâ'ir-i mâhir" olduğunu kaydeder (Mehmed Süreyya, 1308: 35).

Nail Tuman, hazırladığı Türkçe Hamseler Kataloğu'nda Feyzî'den bahseden tezkirecilerin görüşlerini aktarır.⁶

Subhî-zâde Feyzî'nin hamsesini, 1955'te Agâh Sırrı Levend yazdığı bir makaleyle tanıtmıştır; fakat bu tanıtımın sonundaki değerlendirmesi, tezkirecilerin değerlendirmelerinden çok farklıdır. Bu değerlendirmeler, maddeler hâlinde belli ölçülere dayandırıldığı için aynen alıyoruz:

"a- Kaynakların deyişinden, zamanında tanınmış bir şair olduğu anlaşılan Feyzî, ancak orta halli bir "nâzım"dır.

b- Nüsha, müellif kaleminden çıkmışsa, ilk mesnevîdeki yedi hikâyenin başlıkları, müellifin nesir dili hakkında bir fikir vermeye yeter. Bu bozuk Türkçe bir yana, metinde de bir çok yanlışlar göze çarpıyor. Mesela yukarıda (bizim metnimize göre aşağıda), yanına "!" işareti koyduğumuz mısradaki "dil-küşâ" birleşik sıfatından sonra gelen "ârâ"nın cümledeki yeri nedir? Farsça "ârâsten" mastarından emir kipi olan "ârâ", ancak "küşâ" gibi, isimlerin sonuna gelip birleşik sıfat yapmaya yarar. Böyle bir yanlışta eski eserlerin hiçbirinde rastlanmaz.

Oldı mi'e elf beyt-i zîbâ
Her beyti latîf ü dil-keş ârâ!
Tab'um aña gerçi itdi ikdâm
Oldı iki hafta içre itmâm

c- Hamse'nin hiçbir sanat değeri yoktur. İlk mesnevîdeki yedi hikâyede, eski ölçüyle de olsa, bir hikâye tekniği bulunmadığı gibi, mesnevîlerin hepsi de düşünce bakımından cılız, ifade bakımından da kusurludur. "Mazmunlar" bu

⁶ Bk. Nail Tuman, *İstanbul Kütüphaneleri. Türkçe Hamseler Kataloğu*, İst. 1961, s. 191-195.

“vadide” daha önce söylenmiş olanların kötü bir tekrarından başka bir şey değildir.

d- XVIII. Yüzyılda yazılmış olan bu Hamse, XVII. yüzyılda “Atayî ve XVI. yüzyıldaki Yahyâ’nın değil, hatta XV. Yüzyıldaki Hamdullah Hamdî’nin Hamse’si ile de hiç bir yönden kıyaslanamaz.

Feyzî’nin 4 mesnevisi ile bir divanından toplanmış olan bu “Külliyat”ını, Hamse adını taşıdığı için, Türk edebiyatında sayılı olan hamseler arasına kaydediyoruz” (Levend, 1955: 143-152).

A. Sırrı Levend, burada, “b” maddesinde bahsedildiği üzere özellikle bir kullanımdan yola çıkarak tezkirecilerin bu kadar övgüyle bahsettiği şairi eleştiriyor. Üstelik kendilerinin de belirttiği gibi, bu metnin müellifin kaleminden çıktığına dair kesin bir bilgi yoktur. Bahsedilen Topkapı nüshasında, divanının bir başka nüshası da elimizde olduğu için, görülmüştür ki müstensih hataları ve eksikler vardır. Yanlış kullanımın örnek verildiği mesnevînin başka nüshası olmadığı için kesin bir şey söylemek mümkün değildir. Müellifin kaleminden çıkmamışsa hata sayılmaz, müstensih hatası sayılır. Üstelik mesleğinin kâtiplik olması, böyle dil hataları yapma ihtimalini azaltıyor. Bu değerlendirmelerin hepsi, Feyzî hakkında bir ön fikir verme açısından önemlidir. Şairimizin edebî yönünü ortaya koyarken bu bilgilerin ışığında kendi şiirini inceleyerek değerlendirme yapmak daha doğru olacaktır. Divanındaki birçok beyitte kendi şiiriyle ilgili görüşlerini kendisi dile getirmiş ve bu beyitlerde, şiirlerine nazire yazmanın zor olacağını belirtmiştir:

Bu nev-zemînüñe yine sadâferîn senüñ
Feyzî bu şi‘r-i pâkine tanzîr olur mu hiç (Gazel 16/5)

Olur mu ‘ârif-i hoş-tab’a tanzîr-i gazel Feyzî
Ma‘ârif bezminüñ ol kâmil ü dâñalarındandır (Gazel 49/6)

Ahsentü hele tab‘îña ey Feyzî-i pür-gû
Bu nev-gazel-i pâküñe tanzîr olunmaz (Gazel 57/5)

Bir beytinde de şiirlerinin, nazire yazmaya müsait şiirler olduğunu ifade etmiştir:

Semend-i tab' ile cevlâna başla ey Feyzî
Nazîre itmege eş'âr-ı tâze çeşbândur (Gazel 24/5)

Birkaç beyitinde de sihirli söz söylemenin kendisine mahsus bir fen olduğundan, yeni bir söyleyiş ve arzulanan bir şiir ortaya koyduğundan bahsetmiştir:

Ehl-i dil Feyzî pesend itse sezâ eş'âr ile
Şi'rimi sihr eylemek mahsûs bir fendür baña (Gazel 4/5)

Benem ol şâ'ir-i sihr-âferîn eş'âr-ı pâkümle
Kelâmumla iderdüm mest şi'r-i nükte-sencânı (Kaside 8/19)

Sezâdur sad hezârân itse tahsîn ehl-i dil Feyzî
Neşât-ı 'îd ile eş'ârumuz nev-güfte olmuştur (Gazel 43/5)

Midhat-ı dildâr aña şâyestedür 'âlemde kim
Feyzî'nün eş'ârına merd-i sühânver teşnedür (Gazel 36/5)

Feyzî, üstad şairlerin sihirli şiir söylediklerini ve kendisinin de bunu hedeflediğini belirtmiştir:

Olursan pâ-nihâde pâye-i i'câza ey Feyzî
Eğerci nazm-ı sihr-âsâra çok üstâd ayak basmış (Gazel 62/5)

Şiir sanatını bilen âriflerin şiirlerine nazire yazılması lüzumu üzerinde durmuştur :

Feyziyâ kıl feres-tab'una irhâ-yı 'inân
'Ârifün nev-gazel-i pâkine tanzîr idelüm (Gazel 89/5)

Üstad şairlere nazire yazma geleneğinin şairleri yetiştirmedeki ehemmiyetine inanır ve güzel şiir yazmak için bu yolun takip edilmesi gerektiğini belirtir:

İdünce Râgıb üstâda tanzîr-i gazel Feyzî
Nice tahsîn ile fehm olunur elfâz-ı ma'nâdan (Gazel 97/5)

“Kalemüm” redifli medhiyesi Feyzî'nin kendi şiirini övdüğü kasidedir. Divanının bu ikinci kasîdesinde “kalem” kelimesi kinayeli kullanarak şiirinin özelliklerini anlatır.

Şâ'ir-i sihr-kârdur kalemüm
Dürr-i kevser-nisârdur kalemüm

Yemm-i ma'nâda perveriş buldu
Ebr-i gevher-nisârdur kalemüm (Kaside 2/1-29)

Divanındaki 47. Gazel de Feyzî'nin, baştan sona kendi şiirini överek anlattığı bir gazeldir. Bu şiirde de “hâme” kelimesi aynı anlamda kinayelidir.

Hâmemüz nagmekâr-ı ma'nâdur
Bülbül-i nev-bahâr-ı ma'nâdur (Gazel 47/1)

Bütün bu övünmelerine rağmen, Feyzî'nin önemli bir buluşu ya da orijinal bir fikri yok gibidir. Divanını incelediğimizde klasik divan şiiri geleneğini sürdürdüğünü görüyoruz. Feyzî'nin yaşadığı dönem orijinal buluşların, yeni tarzların, yeni mazmunların bulunup kullanıldığı yıllardır. Kendisinden önce Nâbî, Fehîm ve Nâ'îlî, çağdaşı Nedim ve kendisinden sonra yaşayan Şeyh Galib, bu özellikleri kendilerinde bulunduran şairlerdir. Her biri kendi üslûbunu kurmuş ve örnek alınan şahıslar olmuştur (Mengi,1995: 176, 208). Feyzî'de bu özelliklerin olmayışı sâdece geleneksel yapıyı takip edişi, hâl-i hazırdaki mazmun ve diğer unsurları kullanışı onun gölgede kalmasına ve ikinci derece şairler arasında yer almasına neden olmuştur. Bu, Feyzî'nin sanatında başarısız olduğunu göstermez. Biz onu klasik divan edebiyatı geleneğine uyma açısından ve o unsurları kullanma açısından değerlendirerek, buna “hamse sahibi” oluşunu da ilave edip, onun önemli bir şair olduğunu söyleyebiliriz. Hamsesinin bulunması, onun uzun yıllar şiir sanatıyla meşgul olduğunu gösterir. Bu uğraşının onu elbette hatırı sayılır bir şair olma noktasına getirmesi muhtemeldir.

Feyzî, şiirlerinde en çok aşk konusunu işlemiş ve ilim sahibi olmak istediğini belirtmiştir. Dinî konular da şiirlerinde önemli bir yer tutmuştur. Rubailerinin bir çoğuna “Yâ Rab” diye başlamış, çeşitli konularda Allah'a yalvarmıştır. Bu onun dînî eğitim aldığını gösterebilir. Bu konuda babasından etkilenmiş olabilir; çünkü babası ömrünün son zamanlarında inzivâya çekilmiş ve dînî ilimlerle meşgul olmuştur (Salim, 1315: 414).

Feyzî şiirlerinde, birçok yerde rind-zahid çekişmesine yer verir ve kendisinin rind bir şair olduğunu söyleyip zahidi yerden yere vurur:

Dâhil itme zâhidi bu meclis-i 'irfândur
Sâkiyâ dünyâda hiç bigâne olmaz âşinâ (Gazel 3/2)

Nûş eylemekde bâde-i gülfâm rind-i 'aşk
Zâhid olalı sübhâ-i mercâna âşinâ (Gazel 8/3)

Feyzî'nin dil ve üslûp özellikleri:

Feyzî, bir beyitinde, kendi şiirlerinin sâde olduğunu söylemektedir.

Sâdedür mir'âtveş şî'rüm cihân içre benüm
Gösterür ehl-i dile hüsn-i edâ nev-rûzdur (Gazel 48/5)

Gerçekten de hiç tamlama kullanmadığı, sade ve bir okuyuşta anlaşılabilen beyitleri de vardır:

Derdüm saña bir vech ile takrîr olunmaz
Tacrîri murâd olsa da ta'bir olunmaz (Gazel 57/1)

Gönlüm olalı mihnet-i cânâna âşinâ
Derd-i derûnum olmadı dermâna âşinâ (Gazel 8/1)

Yunus'un, gönül duygusunu anlatışını andıran mısralara da rastlıyoruz:

İtdi şikeste seng-i ğam-ı şîşe-i dili
Bir dil yıkıla bir dahı ta'mir olur mu hiç (Gazel 16/3)

Rubâîleri ve özellikle lügazlarındaki dil de oldukça sâdedir.

Feyzî'nin şiirlerinde birçok deyim ve halk söyleyişi de görüyoruz:

Ümid kesmemek :

Kesmezem kand-ı nebât-ı keremünden ümmîd
Tûti-i tab'umuza zehr-i ğam olmuşdı gıdâ (Kaside 4/27)

Hazır cevap olmak :

Mümkün mi bir su'âl o tend-hûy-ı âfete
Uşşak-ı zâre gamzesi hâzır cevâb olur (Kaside 6/27)

Hicrân yüzü görmemek :

Zamân-ı devlet-i 'adlinde mün'adum fitne
Kimesne görmedi devrinde rûy-ı hicrânı (Kaside 7/20)

Zincir kâr etmemek :

Hevâ-yı zülfle oldı perîşân gönlüm ey mihr meh
Dil-i dîvâneye 'aşkuñ ile zincir müşkildür (Gazel 38/3)

Kenara çekilmek :

Olur ğarîk-i fenâ bil ki geşti-i maksûd
Talâtum-ı yem-i gamdan gönül kenâre çekil (Gazel 87/2)

Harap etmek :

Esîr-i neşve-i peymâneym bu mekedede
Esâs-ı kasr-ı gamı sâkiyâ harâb iderüm (Gazel 90/4)

Bu sade kullanımların yanında, Sebk-i Hindî üslubunun etkisiyle Arapça-Farsça kelimelerden kurulu, uzun tamlamalardan oluşan mısralar da görülmektedir. Örnek olması açısından bunlar birkaç mısrada şöyle gösterilebilir:

Fikret-i tâbiş-i şem'-i ruḥ-ı pür-nûruñ ile (Kaside 3/4a)

Mesned-ârâ-yı hüner-mend-i Mesihü'l-enfâs (Kaside 4/12a)

Gül-i bûy-âver-i gülzâr-ı 'işret sâgar-ı sahbâ (Gazel 7/4a)

Feyzî'nin etkilendiği şairler:

Feyzî'nin aşka bağlılığı ve aşkı anlatışı bize Fuzûlî'yi hatırlatıyor.

Feyzî bir rubâisinde mecâzî aşktan hakiki aşka geçmek isteğini şöyle anlatır:

Yâ Rab baña lutf eyle mürüvvet eyle
 Bî-çâre dil-i zâruma şefkât eyle
 Bî-‘aşk koma ‘âlem-i fânîde beni
 Yâ Rab mecâzumu hakîkat eyle. (Rubai 40)

Bu ifâdeler bize, Feyzî'nin şiirlerindeki aşkı, tasavvufî açıdan değerlendirmemiz gerektiğini gösterir niteliktedir.

İki tip tasavvuf şairi vardır. Birinci tip, Hallâc-ı Mansûr ve Nesîmî gibi inanç sahibi, hayatında tasavvufu bizzat yaşayan ve bunu şiirlerinde bizzat işleyen şairlerdir. Bunlar aynı zamanda şeyh ya da müritler. Önce mutasavvıf sonra şairdirler. İkincisi ise tasavvufu sanat yönünden değerlendirenlerdir, tasavvufu diğer konuların yanında daha uygun bulurlar. Bunlar için şiir ve sanat ön safhada yer alır. Tasavvuf bunun içinde eritilmiştir. Bu zümreden olanlar, önce şair sonra mutasavvıftırlar. Fuzûlî ve Na'îlî bu ikincilerdendir (İpekten, 1973: 20). Feyzî de ikinci tip tasavvuf şairi sayılabilir. "Tarîk-i Nakşibendiyye" ve "Sema'-ı Mevlevî" redifli gazelleri onun tasavvufa ilgi duyduğunu gösterir. Tasavvufu anlatışına örnek olabilecek birkaç beyiti şöyledir:

Ben hân-kah-ı meykedede şimdi mürîdem
 Şâyeste baña pîr-i mugân eylese himmet (Gazel 13/2)

Pîr-i mugân şikeste iderse ayagumuz
 Olmazdı sâkiyâ yine meyde firâgumuz (Gazel 58/1)

Tasavvufu anlatmada, Allah'ı tanıma ilminin önemini anlamış olan Feyzî; "Yâ Rab beni 'ârif-i billâh eyle" diyerek Allah'tan bu 'ilmi talep etmiş, bu konuya yer yer şiirlerinde değinmiştir.

Şiirlerini karşılaştırdığımızda görülüyor ki Feyzî'yi en çok etkileyen şahıslar, XVII. yüzyıl şairlerinden Sebk-i Hindî tarzının edebiyatımızdaki en önemli temsilcileri olan Fehîm-i Kadîm ve Nâ'îlî-i Kadîm'dir. Bu şairlerin dili bir hayli süslü ve ağırdır. Şiirlerini anlayabilmek için çaba göstermek ve tasavvufî anlamlarını ayrıntılarıyla düşünmek gerekir. Konuları dış ortam yerine insanın iç dünyasıdır. Söz güzelliğinden çok anlam derinliği önemlidir. Arapça-Farsça kelimelere uzun zincirleme tamlamalara şiirlerinde yer verirler (İpekten, 1986: 13; Üzgör, 1991: 98). Neşâtî, Şeyh Galib gibi birçok şairin nazire yazdığı Fe-

him'in meşhûr, "rûz u şeb" redifli kasîdesine Feyzî de nazire yazmıştır. Bu nazire ilişkisini görebilmek için şairlerin matla beyitlerini buraya alıyoruz:

Fehim-i Kadîm:

Mîhr ü meh kim devr iderler 'âlemi rûz u şeb

Devr-i nâ-hemvâr-ı eflâke gülerler rûz u şeb (Üzgör, 1991: 98)

Neşâtî:

Mîhr ü meh ser-germ-i sevdâ kim gezer her rûz u şeb

Sîm ü zer îsâr iderler dehre yek-ser rûz u şeb (Kaplan, 1996,:5)

Şeyh Galib:

Mîhr ü meh kim âlemi pür-nûr ider her rûz u şeb

Encüm ü şebnemle hoş tesbîh ederler rûz u şeb (Kalkışım, 1994: 49)

Feyzî:

Mîhr ile meh 'âleme olur ziyâver rûz u şeb

Nûr-bahşâdur iki misbâh-ı enver rûz u şeb (Kaside 1/1)

Yine Feyzî'nin, Fehîm-i Kadîm'in birçok gazeline nazire yazdığını görüyoruz. Bunların hepsini burada karşılaştırmak mümkün olmadığından, bir örnek veriyoruz:

Fehîm-i Kadîm:

Mutrib-i bezm-i gam âheng nedür bilmez hiç

Zühre-i çarh-ı elem çeng nedür bilmez hiç (Üzgör, 1991: 344)

Feyzî:

Âşık-ı derd-keşüñ neng nedür bilmez hiç

Murg-ı bâğ-ı elem âheng nedür bilmez hiç (Gazel 17/1)

Nâ'ilî, Feyzî'yi önemli derecede etkileyen bir diğer Sebki Hindî şâiridir. Feyzî'nin Nâ'ilî'ye nazire olduğunu tahmin ettiğimiz bir gazelinin matla beytini örnek olarak görelim:

Nâ'îlî:

Yem-i âteş-hurûş-ı dilde oldukça sükûn peydâ

Eder her dâğ-ı hasret tende bir girdâb-ı hûn peydâ (İpekten, 1973: 42).

Feyzî:

Kemâl-i hasretüñle dîdede girdâb-ı hûn peydâ

Olurdu âh idersem cûş-ı hûn-âb-ı derûn peydâ (Gazel 6/1)

Bu örnekler, iki şair arasındaki üslup yakınlığını ve Feyzî'nin Nâ'îlî'den ne derece etkilendiğini göstermesi açısından önemlidir.

Feyzî, şair olan babası Subhî'den de etkilenmiştir. Babasına yazdığı medhiye (divanındaki 6. ve 8. kasîdeler) ve tahmîs (1. tahmîs) bu etkiyi gösterir:

Subhî'ye Tahmîs

Gam-ı 'aşkuñ ile mâh-ı münevver dâg-ber-dildür

Firâk-ı 'arızuyla mihr-i hâver dâg-ber-dildür

Hayâl-i tâbiş-i rûyunla diller dâg-ber-dildür

Cemâlûñ pertevindür mâh-ı enver dâg-ber-dildür

Hayâl-i hâlûñ ile müşğ-i ezfer dâg-ber-dildür (Tahmîs 1/1)

Feyzî'nin beğenip tahmîs yazdığı (Divanındaki 2. ve 3. tahmîsler) diğer şâirler; Nâbî ve Behçetî Çelebi'dir. Nâbî'ye tahmîs yazmasına rağmen Feyzî'nin şiirlerinde belirgin bir hikemî üslup görülmez.

Feyzî'den sonra yaşamış olan ünlü şairlerimizden Şeyh Galib'in bir gazelinin, Feyzî'ye nazire olduğunu sanıyoruz:

Feyzî:

Gam-ı deşt-i firâka bu dil-i nâ-şâd ayak basmuş

Sanurlar bî-sütûna ey perî Ferhâd ayak basmuş (Gazel 62/1)

Şeyh Galib:

Kenâr-ı kûh-ı aşka bu dil-i nâ-şâd ayak basmuş

Ne cûy-ı şîre yüz sürmüş ne hod Ferhâd ayak basmuş (Kalkışım, 1994: 328)

Bu nazire ilişkileri Fehîm, Nâ'îlî, Neşâtî, Feyzî ve Şeyh Gâlib arasında bir etkileşimin olduğunu gösteriyor.

Feyzî'nin çağdaşı olan zevk ve eğlence şairi Nedim, mahallileşmenin etkisiyle bir gazelinde, bilinen bir yer olan "Göksu"dan bahseder. Feyzî de bir gazelinde aynı yerden bahseder.

Nedim:

Ey şûh Nedimâ ile bir seyrün işittik
Tenhâca varıp Göksu'ya işret var içinde (Macit, 1997: 350)

Feyzî:

Dem-i kürâsî olur idi Göksu gam-fersâ
Şarâb-ı nâb ile pür olsa ger sebû-yı hisâr (Gazel 42/4)

Ayrıca Feyzî, Divân'ındaki tarihlerde de yaşadığı dönemin sosyal olaylarından bahseder.

Bu iki çağdaş şair arasında Sebki Hindî üslûbundan dolayı benzerlik olsa da temel bir fark vardır, Nedim: "Gülelim eğlenelim kâm alalım dünyadan." felsefesiyle yaşamış, şiirlerini bu tarzda yazmış zevk ve eğlence şairidir. Esas itibariyle dînî şiir yazmamış ve tasavvuftan bahsetmemiştir. Feyzî'nin ise tasavvufî şiirleri bulunmaktadır.

Feyzî'nin, mazmunları ve edebî sanatları kullanışı:

Feyzî, mazmunları kullanımını bir beytinde şöyle anlatır:

Şâhid-i mazmûn-ı şi'rüm gösterür hâzz-ı edâ
Tab'-ı Feyzî'ye nazar kıl mu'teber âyînedür (Gazel 51/5)

Feyzî'nin aşk şiirlerinde anlattığı sevgili, "Klasik Divan Şiiri"ndeki mazmunlarla anlatılmış olan sevgiliden farksızdır (Uzun, 1995: 523). Şiirlerine anlam verirken bu mazmunlara yer yer tasavvufî manalar vermek gerekir. Feyzî'nin çağdaşı olan pek çok şair yeni mazmunlar bulmuş, yeni hayallere yer vermiştir. Feyzî ise hâl-i hazırda mazmunlarla iktifa etmiştir. Klâsik şiirde âşık-mâşuk ilişkisini anlatan gül ve bülbül mazmununu sık sık kullanır:

Gül-i mazmûnı vâf ider dâ'im
Bâg-ı nazma hezârdur kalemüm (Kaside 2/6)

Sezâdur nâle eylerse gönül câna hezarâsâ
Melâhat gülsitânna ruhuñdur bir gül-i râ'nâ (Gazel 1/1)

Feyzî, kullandığı üslûb için "tûtî" sıfatına, özellikle tâç beyitlerinde sıkça yer verir:

Sezâ güftârını şîrîn ider iderse tûtî-i tab'um
Beni mir'ât-ı rûy-ı yâr Feyzî tâze-gû eyler (Gazel 34/5)

Sevgilinin yüzü aya, gamzesi oka, boyu serviye benzer:

Âmâde eyle cismüñi Feyzî o mehveşe
Ser-tîz-i gamze serv-i hırâmân-gülşen budur (Gazel 29/5)

Âşık, pervâne misâli, şem'e benzetilen sevgilinin etrafında sürekli dönüp durmaktadır. Bu hâl üzere aşk ateşiyle yanmaktadır. Bu aşk daha çok tasavvufî aşkı anlatmaktadır. Bu mazmun Feyzî tarafından çok kullanılmıştır.

Cismini ifnâ ider nâr-ı gam u hicrân ile
Şem'-i ruhsâra nice pervâne olmaz âşina (Gazel 3/4)

Yanup yakılmağı pervânedен görür 'uşşâk
Karîn-i şem' ola sözü ki aña çesbândur (Gazel 24/4)

Sevgilinin yüzünün üzerine saçlarının dökülmesi ve saçlarıyla örtülmesi güneş tutulması gibidir.

'Îzâr zülf-i siyeh tâbı itdi mi mestûr
Küsûf-ı mihr-i münevver midür nedür bilmem (Gazel 92/2)

Âşığın gönlü sevgilinin mihrâba benzeyen kaşlarına secde eder, tapar. Bu yolda akıttığı gözyaşlarıyla abdest alsa, bu hâl namaz gibi farz olacaktır.

Mihrâb-ı ebruvânuña secde ider gönül
İtsem vudû sirişkle olur namâz farz (Gazel 69/2)

Kısaca Feyzî, âşık-mâşuk ilişkisini, sevgiliyi ve aşığı anlatan klasik mazmunları sıkça kullanmıştır. Bu mazmunlar teşbih veya istiare yoluyla mısralara yerleştirilmiştir.

Feyzî, en çok teşbih, istiâre ve telmih sanatlarını kullanmıştır. Telmih sanatı Feyzî'nin sıkça başvurduğu bir sanattır.

Kasidelerinde teşbih yoluyla medh ettiği kişileri İran'ın mitolojik kahramanlarına benzeterek onları telmih eder:

Tîr-i ser-tîz-i niğâh-ı mihr-i Mânî kahr ider
Nerm olur görse Nerîmân cânını eyler fedâ (Kaside5/10)

Rüstem ü Keyhüsrev-i sad-Behmen-i İsfendiyâr
Bende-i kemter-kemîni olmağa anuñ sezâ (Kaside 5/8)

Övdüğü kişileri benzettiği diğer kişiler ise, eski Yunan felsefecisi Aristo ve İbn-i Sînâ'dır:

Mültecâ-yı za'îfâ melce-i erbâb-ı niyâz
Bû 'Alî fehmi Aristo-meniş-i fazl-ı Hudâ (Kaside 4/11)

Telmih edilenler arasında klasik aşk hikâyelerinin kahramanları ve peygamberlerin kıssaları da vardır:

Leylâ vü Mecnûn:
Gönül âşüfte oldu zülf-i 'anber-bûya varmışmış
'Aceb Mecnûn'dur ol Leylî-i dil-cûya varmışmış (Gazel 67/1)

Ferhâd ü Şîrîn:
La'l-i dilber hevesiyle n'ola Ferhâd olsam
Telh-i 'izâr ile Şîrîn-i güftârî latîf (Gazel 74/3)

Nağme-i Dâvud:
Zâhidâ bâ'îş olur sebû gulgulesi
Bezm-i 'işretde bize nağme-i Dâvûd olmaz (Gazel 52/2)

FEYZÎ'NİN HAMSESİ:

Feyzî'nin, divanının da içinde yer aldığı bir "hamse"si vardır. Bütün eserleri bu hamseden ibarettir. Divanının iki (İstanbul Üniversitesi ve Topkapı nüshaları), diğer dört mesnevîsinin sadece bir nüshası (Topkapı nüshası) vardır. Eserleri hakkında kaynaklarda şu bilgiler verilmiştir:

1. Divan: (Topkapı Revan, vr.1b-78a; İstanbul Üniv., 1b-59a)

Divan; kasideler, tahmisler, gazeller, rubâîler, müfredler, ve matla'larla tarihlerden oluşmaktadır.

a- Kasîdeler: Divanda Hz. Muhammed için 3, babası Subhî Ahmed Efendi için 2, Vezîr İbrâhim Paşa için 2, Re'îsü'l-küttâb Râmî Efendi, Sultân Mustafâ ve Defterdâr Mustafâ Efendi için 1'rer olmak üzere toplam 10 kaside bulunmaktadır.

b- Tahmisler: 3 adettir; Babasının, Nâbî'nin, Behçetî Çelebi'nin birer gazelinin tahmisidir.

c- Gazeller: 126 adettir.

d- Rubâ'îler : 45 adettir .

e- Müfredler ve Matla'lar : 60 adettir.

f-Târihler : 1095 yılından 1122 yılına kadar ölümler ve türlü olaylar hakkında yazılmış 34 adet tarih yer almaktadır..

g-Lügazlar : Topkapı nüshasında lügazlar yoktur. İstanbul Üniversitesi nüshasında 18 lügaz vardır.

2. Heft Seyyâre (Topkapı Revan, vr. 79 b-124 b):

Yedi hikâyeden oluşmaktadır. Başta bir "tevhid", bir de "na't", sonda da bir "hatime" vardır. Tevhid'in başı:

Eyle ey hâme-i huçeste-nizâm
Vasf-ı hamd-i Hudâya sen ikdâm

*Heft-Seyyâre'*deki hikâyeler:

1. Bu hikâyede Hacı Ahmed adında bir tüccârın Hicaz'a giderken Sakız'da gayr-i Müslim bir kıza âşık olması, daha sonra âşık olduğu kızın Müslüman

olması ve evlenmeleri anlatılır. Hikâye 130 beyittir. Şair bu hikâyeyi bir günde yazdığını söylemektedir.

2. Berber ‘Ali Çelebi adlı birinin, ihtiyar bir kadınla evlenmesi ve boşanması hikâye edilir. Hikâye 110 beyittir. Şair bu hikâyeyi de bir günde tamamladığını yazıyor.

3. Karaman Müftüsünüñ oğlu Hasan’ın cinlerin padişahıyla sohbet etmesi, cinlere esir olması ve esirlikten kurtulması hikâyesidir. Hikâye 310 beyittir. Şair bunu bir haftada yazmıştır.

4. Bu hikâye, ilim talebiyle Karaman’dan birinin Bursa’ya gelip, talebeden biriyle arkadaş olup, gördüğü bir rüya üzerine odalarında bulunan bir defineye sahip olmalarını anlatır. Hikâye 100 beyittir.

5. Kahveci Halil diye birinin, Şah Osman namındaki oğlunun gördüğü bir rüyayı bazı kimselere söylemesi ve onların “hayr ola” demedikleri için pek çok meşakkatler çekip, rüyanın olduğu gibi çıkmasının hikâyesidir. Hikâye 200 beyittir.

6. Bu hikâye, bir zanparanın bir sâliha hâtuna musallat olması ve kadının zanparayı evine alıp cezalandırması üzerine zanparanın tövbekâr olmasını anlatır. Hikâye 110 beyittir.

7. Mesnevideki bu son hikâyede, babasından kalan mallara devlet tarafından el konulması üzerine fakr u zarûrete düşen vazife sahibi birinin oğluna, rüyasında babasının Şam’da bulunduğunun işaret edilmesi üzerine oraya gitmesi ve memleketine dönüşünde evinde bir define bularak selamete çıkması anlatılır. Hikâye 100 beyittir. Şair bu hikâyeyi bir gecede yazmıştır.

1060 beyit tutan hikâyeler kısmı, kırk beş beyitlik bir hâtıme ile sona erer. Şair, 1200 beyitlik bu mesnevîsini 1122 (1710) yılında iki ay içinde tamamladığını söyler. Hikâyelerin sonundaki hatime 45 beyittir, çeşitli nasihâtlere içerir.

Baş :

Eyle ey hâme-i huçeste nizâm

Vasf-ı hamd-ı Hudâya sen ikdâm

Tarih beyti :

Eyledüm târîhine ikdâmı

Buldı zîbende sohbet itmâmı 1122

Sonu :

Bir du‘â ile rûhî şâd ideler

Bizi ahbâb böyle yâd ideler

3. Mir‘ât-ı Âlemnümâ (Topkapı Revan, vr. 125 b-153 b) :

Eserde, 1 münâcât, 1 na‘t, 1 itizarnâme, 1 sebep-i nazm-ı eser manzumelelerinden sonra *sıfat* başlığı altında “ sıfat-ı sâkî-i pakizereviş, sıfat-ı mey-i hâletozâ” gibi “sâkî, mey, sâğar, cür‘a gibi işret ve işret meclisi ile ilgili konular ele alınır. Bu kavramların özellikleri anlatılır. Sebeb-i hâtıme-i manzumedeki sebep-i nazm-ı eserde bazı nasihatler yazılmıştır. “Edip, ya‘ni bir haftada ihtimâm / Olup yedi yüz beyit ile bu tamâm” beytinden eserin bir haftada nazmedildiği anlaşılmaktadır. Tarih beytinde de 1122 (1710) yılında tamamlandığı kaydedilmiştir.

Başlı :

Ola hamd ile bu gönül âşinâ

Yine hamd-i Mevlâya kıl ibtidâ

Tarih beyti :

Bu vech ile olmuştı târîh añâ

‘Aceb sohbetüñ dil-küşâ sâkıyâ 1122

Sonu :

Budur ehl-i dilden recâ Feyziyâ

Okuyup ide rûhuma bir du‘â

4. Safâ-nâme (Topkapı Revan, vr. 155 b-190 a) :

Eserde bir başlangıçtan sonra bir münâcât, bir na‘t, bir mirâciye, dört halife birer medhiye, bir İmam Hasan ve Hüseyin medhiyesi ve sebep-i te‘lif manzumesinden sonra ilkbaharın, Anadolu ve Rumeli hisarlarının, gündüzün, gecenin, mehtabın, meclis-i mey, sâkî, saz ve aşk-ı hakikînin tavsifinden sonra eserini medheden bir hatime yazılmıştır.

“Tavsîf-i Hisâr-ı Anadolu” ve “Tavsîf-i Hisâr-ı Rumeli” başlıklı iki bölüm bir şehrengiz özelliği göstermesi bakımından dikkat çekicidir. On beş fasıl ve 1000 beyitten meydana gelen bu mesnevî 1123 (1711) yılında iki hafta içinde kaleme alınmıştır.

Başı :
Bismi'llâhi'r-Rahmâni'r-Rahîm
Zîver-i ser-sûre-i nazm-ı kerîm

Tarih beyti :
Târihine hâme idüp ihtimâm
Yâ'nî Safâ-nâmesi kılduk tamâm 1123

Sonu :
İtdi bu manzûme-i pâki tamâm
Kilk-i hoş-âsâr ide temme'l-kelâm

5. 'Işk-nâme (Topkapı Revan, vr. 197 b-241 a) :

Eserde, birer tevhid, na't, mirâciye, münâcât, sebep-i te'lif, itizâr-ı dîlzâr manzumelerinden sonra *sıfat* başlığı altında 14 kısma ayrılmıştır.

Sıfat-ı aşk ile âşık ve maşuktan, sıfat-ı aşk-ı mecazîden, sıfat-ı sâkîden meclis ve mutribden, sıfat-ı nevbahârdan, sıfat-ı subh u şebden, sıfat-ı vuslatdan, sıfat-ı gerdiş-i gerdûn ve ahvâl-i zamânedan, sıfat-ı sabrdan bahsettikten sonra Allah'a yakarma tarzında bir manzume ve şair eserini, kendisini medheden, *hâtîme-i manzûme-i aşknâme* başlıklı bir manzûme ile bitirmektedir.

Bu mesnevî, 1100 beyitten meydana gelmektedir. Tarih beytinden bu eserin de 1123 (1711) yılında yazıldığı ve iki haftada tamamlandığı anlaşılmaktadır.

Başı :
Sad-hamd Cenâb-ı Kibriyâya
Rezzâk u Kadîm olan Hudâya

Tarih beyti :
Târîhine hâme kıldı ikdâm
'Işk-nâme-i pâk oldu itmâm 1123

Sonu :
Kıldı aña hâme ihtimâmı

Hatm eyledi şevkile kelâmı (Uzun, 1995: 523; Levend, 1955: 147-152; Tuman, 1961: 191-195).

SONUÇ

Feyzî, 18. yüzyılda eser vermiş bir klasik Türk edebiyatı şairidir. Şairin, divanının da içinde yer aldığı bir hamsesi vardır. Divanın 2, mesnevilerin 1 nüshası bulunmaktadır.

Feyzî'yi en çok etkileyen şahıslar, XVII. yüzyıl şairlerinden Sebk-i Hindî tarzının edebiyâtımızdaki en önemli temsilcileri olan Fehim-i Kadîm ve Nâ'ilî-i Kadîm'dir.

Şairin eserlerinin hepsinde en az bir tane na't bulunmaktadır. Mesnevilerinde tasavvuf kavramlarına değinmiş, bu kavramlarla ilgili bilgiler vermiştir. *Heft-seyyâre* adlı mesnevisinde, ders verici yedi hikâye anlatmıştır.

Şair, klasik Türk edebiyatında kullanılan mazmunlara ve ebebî sanatlara önemli ölçüde yer vermiştir. Ayrıca şairin deyimleri de kullandığı görülmüştür.

Neticede Feyzî, bazen sade şiirler yazmış olsa da en çok Sebk-i Hindî şairlerinden etkilenmiş, âşıkâne şiirler yazmıştır. Şiirlerinde klasik Türk edebiyatının bilinen özelliklerini kullanmış, orijinal bir üslûbu olmadığı için ismi ikinci derece şairler arasında yer almıştır.

Biz onu klasik divan edebiyatı geleneğine uyma ve o unsurları kullanma açısından değerlendirip buna "hamse sahibi" oluşunu da ilave edersek, onun önemli bir şair olduğunu söyleyebiliriz. ©

KAYNAKLAR

- ASLAN, Mehmet (2008), *Türk Edebiyatında Hamseler ve Subhi-zade Feyzi'nin Hamsesi*, İstanbul: Kitabevi Yay.
- GÜNDÜZ, Erol (1997), *Subhî-zâde Feyzî Divanı (Karşılaştırmalı Metin)*, İnönü Üniversitesi SBE, Malatya: Yayınlanmamış YLT.
- İPEKTEN, Haluk vd. (1988), *Tezkirelere Göre Divân Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay., s.146.
- İPEKTEN, Haluk (1986), *Nâ'îlî (Hayatı, Sanatı, Şiirlerinden Seçmeler)*, Ankara: KTB Yay.
- İPEKTEN, Haluk (1973), *Fuzûlî*, Ankara.
- İSPIRLİ, Serhan (1997), *Subhî-zâde Feyzî'nin Hayatı, Edebî Kişiliği ve Hamsesi (İnceleme-Tenkitledi Metin)*, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum: Yayınlanmamış DT.
- KALKIŞIM, Muhsin (1994), *Şeyh Galib Divânı*, Ankara: Akçağ Yay.
- KAPLAN, Mahmut (1996), *Neşâtî Divanı*, İzmir: Akademi Kitabevi, s.5.
- KARAHAN, Abdulkadir (1987), *Nâbî (Hayatı, Sanatı ve Şiirlerinden Seçmeler)*, Ankara: KTB Yay.
- LEVEND, Ağâh Sırrı (1955), *"Feyzî'nin Bilinmeyen Bir Hamsesi"*, *Belleten*, TDAY, s.143-152.
- LEVEND, Ağâh Sırrı (1984), *Türk Edebiyatı Tarihi (Giriş)*, C.1, Ankara: TTK Yay., s.310.
- MACİT, Muhsin (1997), *Nedim Divanı*, Ankara: Akçağ Yay., s.350.
- MEHMED SÜREYYA (1308), *Sicill-i Osmânî*, C. 4, İstanbul, s.35.
- MENGİ, Mine (1987), *Divan Şiirinde Hikemî Tarzın Temsilcisi Nâbî*, Ankara: Atatürk Dil veTarih Yüksek Kurumu Yay.,
- MÜSTAKİM-ZÂDE SÜLEYMAN, *Mecelletü'n-nisâb*, Süleymaniye Ktb., Halet Efendi, nr. 628, vr.343b.
- ONAY, Ahmet Talat (1992), *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, (Haz. Doç. Dr. Cemal Kurnaz), Ankara: TDV Yay.
- RÂMİZ, (1994), *Adâb-ı Zuraf (Haz.Sadık Erdem)*, Ankara: AKM Yay., s.244.
- SAFÂÛ, (2005), *Tezkire-i Safayi (Haz. Pervin Çapan)* Ankara: AKM Yay., s.343,
- SÂLİM, *Tezkire* (1315), İstanbul: İkdâm Mat., s.564.

SUBHÎ-ZÂDE FEYZÎ, *Hamse*, Topkapı Sarayı Revan Ktb., nr. 801.

SUBHÎ-ZÂDE FEYZÎ, *Divan*, İstanbul Üniversitesi Ktb., T.2874.

UZUN, Mustafa (1995), “Feyzî(Subhi-zade)” DİA., C. 12, Ankara, s.523.

ÜZGÖR, Tahir, (1991), *Fehîm-i Kadîm (Hayatı, Sanatı, Divanı ve Eserin Bugünkü Türkçesi)*, Ankara: AKM Yay., s.98,344.